

Pomogáts Béla: Radnóti Miklós

Azzal kell kezdenem, amit a *Tiszatáj* közölte beszélgetésben Weöres Sándor mondott: „Radnóti és József Attila kötetei nekem akkoriban valahogy ultramodernnek és majdnem érthetetlennek látszottak. Ma ezek a versek meglehetősen egyszerűek. Akkor nem annyira bukolikusnak láttam Radnótit, valami forradalmi vadságnak és kuszaságnak és nehezen érthető, különös repülésnek érződtek ezek a versek. Valami különös szabdaltságnak is, ahol a motívumok nem a logika rendjével következtek egymásra, mint ahogy ezt a magyar költészetben általában megszoktuk” (1977/3.).

Azon túl, hogy a kortársak milyenek látták a *Pogány köszöntő*, *Újmódi pásztorok éneke* és a többi kötet verseit, a fentiek még arra is utalnak, hogy az utókor hozta meg a költő számára az igazi elismertetést, tiszteletet és szeretetet. Mintha jóslata teljesednék: „*Gondold el! hogyha lázadsz, jövőndő / fiatal koroknak embere hirdet / s pattogó hitttel számot ad életedről; / számot ad és fiának adja át / emlékedet, hogy példakép, erős fa / legyen, melyre rákúszhat a gyenge növendék!*”

Radnóti Miklós költészete iránt növekvő érdeklődést tanulmányok, könyvek sora mutatja, amelyek életének, pályájának egészét vagy egyes szakaszait elemzik. *Pomogáts Béla* így már értékelő kísérletek, eredmények ismeretében vállalkozhatott arra, hogy a Gondolat Kiadó népszerű sorozatában megrajzolja a megtett út ívét.

Meghatározott terjedelem közé szorított összefoglalókban szükségképpen rangsorolni kell a szerzőnek, úgy, hogy lehetőleg a művek lényeges vonásaira, az életút kiemelkedő összefüggéseire irányítsa a figyelmet. A szelekció ugyanakkor magával hozhatja a merevítés veszélyét, hogy azok a jegyek, amelyek a teljes embert mutatnák, háttérbe kerülhetnek. Pomogáts kismonográfiájának egyik erénye, hogy sikerült érzékletessé tennie azt, Radnóti a teljes emberi élet igényével élt, hogy a tragikus, reménytelenné váló hónapokban, években is tudott örülni, pillanatnyi rezdülésekben meglátta a vidámság forrását.

A kismonográfiában lírájának fő jellemzői közül természetesen a lázadásra és az idillre került a hangsúly. Pomogáts az adott keretek között is részletezve követi azt az ívet, amit Radnóti az otthon élményeitől a reichenbergi politikai tájékozódáson át a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumáig megtett. Felelevenítve, hogy második kötetét elkobozta az ügyészség: „Új könyvemet tegnap elkobozták” — írta 1931. április 19. című versében. Egy későbbi, ugyancsak dátummal jelöltben pedig már a tárgyalást is jellemezte: „óvták a népet ragályos verseimtől”. Enyhítő körülmény természetesen nem volt, s a két vers nyolc napot „nyomott”. A reakció gyors volt, de ez — mint a szerző több helyütt kiemeli — nem csökkentette a költő harc-készségét. Sőt, az ösztönös lázadás tudatos tájékozódássá nemesült. Versek csoportja bizonyítja, hogy akkor tárhatók fel valódi mélységükben a lírát tápláló források, ha azokat történelmi, európai események viszonylatában vizsgálják. Pomogáts jó arányosítással oldotta meg, hogy az olvasó képet kapjon mindarról, ami a harmincas években és a negyvenesek elején tág horizontú költő számára fontos volt. Már a kortárs kritika felfigyelt arra, hogy Radnóti mily gazdagsággal és elmélyülten fejezi ki mindazt, amit tapasztalt, ami foglalkoztatta. Előbb vers Farkas László emigráns proletár költő haláláról, majd a japánok támadásáról Kína ellen, s az agyonvert fiatal néger költőről, hogy végül eljusson ehhez a sorhoz: „Megindultak a néger proletárok!” A könyvben a *Hispania*, *Hispania* fejezet szól meggyőző erővel arról, miként tájékozódott a költő a népfront-küzdelmekről és a spanyol polgárháború eseményeiről. A szerző frappánsan rövid elemzéssel fejti ki, hogy mekkora jelentőségű alkotás ez a vers; éppen a haladó európai értelmiség félelmének és reményének és harcának megrajzolása által. Mindenképpen jogos a konklúzió, hogy a *Hispania*, *Hispaniának* fontos szerepe van a korszak európai antifasiszta irodalmában.

A kötetek, versek mögött az otthonát, sorsát kereső fiatalember magánya munkál, s ez az érzés merengő elégiákban vagy természeti idillekben talált kifejezést.

Az utóbbiak legtöbbször tájhoz köthetők. Ez az a pont — helyesen emelte ki a szerző —, amelyben a költő egyénisége egyre határozottabban körvonalazódik. Ilyen költemények leginkább természetismeretből születnek, de Radnóti tájképei nem ilyen eredetűek; az indulatok sokfélesége hevíti át mindegyiket. Mondandóját kapcsolta a tájhoz, mintegy eszközül használta a kifejezésre. Jól példázza ezt a későbbi pályaszakaszából a *Veresmart*. Pomogáts pontosan követi az alkotói módszer fázisait, amikor arról ír, hogy a béke szelíd rendje épült a betemetett futóárkok között.

Az idill adekvát inspirálója a szerelem. Férfi és nő kapcsolatának újszerűségét kötetről kötetre bontja ki a szerző, hogy a csúcshoz, az utolsó nagy versekhez eljutva írja le a látszólag egyszerű igazságot: Radnóti lírájában a szerelmi kapcsolat köznapi világának, meghittségének és gyengéd varázsának a rajza bontotta ki igazán az érzelmeket. Első pillantásra e témakörben alig észrevehető a fejlődés, hiszen a *Pogány köszöntő* vagy az *Újmódi pásztorok éneke* már azon a természetes hangon szólt, ami bizonyos mértékig érthetetlen volt a hagyományos költészet világában. Az érzelmek kifejezésének bensőséges gyöngédségét vizsgáló Baróti Dezső mondta, hogy nem passzivitást kell ebben látnunk, mert két ember egymásratalálása egyben az ellenséges környezettel való szembehelyezkedés biztos fedezéke is. Hogy tényleg így van, azt a *Tétova óda* elemzésével bizonyítja Pomogáts, aláhúзва, a közelgő tragédia különös pátoszúvá tette a vallomást.

Radnóti lírájának fő vonásai — külön fejezet olvasható erről — nem választhatók el attól a nemzedéki vonulattól, amelyet megkülönböztetésül „harmadik”-nak szokás nevezni. Anélkül, hogy vitázni kívánnék, meg kell jegyeznem, hogy tagjai nem vették szívesen ezt az elkülönítő jelzőt (gondolok például Weöres Sándor „*Harmadik nemzedék*” című versére, melynek soraiban az egységes megítéléssel szembeni kételyeit vette sorra). Így is igaz, hogy Radnóti pályája a „harmadik” nemzedék szélesebb rendjében haladt. A költő vállalta ennek a korosztálynak az esztétikáját, a kulturális értékek védelmét, az irodalom morális felelősségét, és ennek jegyében formálta költői klasszicizmusát. Nem került el a szerző figyelmét, hogy a lírai eszközök forrásvidéke is összekötő szál. Alig van az akkori fiatalok között, aki ne az avantgarde hatásaival lépett volna az irodalmi életbe. Radnótinál különösen Kassák és Füst Milán reminiscenciák voltak. Ezekről kellett megszabadulnia önnön érdekében, mert hosszabb távon nem engedtek teret a fejlődésnek. Poétikai részletezés nélkül is kiderül a könyvből, hogy a költő a szabad vers áramától milyen úton jutott el a kötöttebb formákig. *Lesznai Anna* írta a *Meredek út* kritikájában: „Érzése csak annyi rímet és ütemet termel ki magából, amennyi a kifejezés tökéletességét szolgálja. Játékossága sohasem felesleges cicoma [...] Radnóti, ha játékos, úgy valóban játszani akar.” A költői művek világát Pomogáts kettős módon közelíti meg. Egyfelől az élménykórból kiemeli azokat a lényegi mozzanatokot, amelyek meghatározták a versek létrejöttét. Másrészről feltárja a fontosabb tartalmi motívumokat. Meg kell jegyeznünk, hogy a líra szépségének magyarázatakor különösen nagy a felelősség Radnóti költeményeinél, hiszen ars poeticája szigorúan figyelmeztet a forma tiszteletére, az eszközök, kifejezési lehetőségek erkölcsi rangjára — a mondanivaló értése függhet ettől. (Az *Ikre*k havában szólt a formai fegyelem szükségességéről a műfordítás kapcsán.) Ebből következően kellett volna esetenként nagyobb teret kapnia a könyvben a műforma elemei megvilágításának.

Pomogáts Béla kismonográfiája az életrajz fontosabb állomásairól és a művek értékeiről tárgyilagos, világos elemzéssel szól. A pálya fordulópontjait körülhatárolva mutatja meg, miként jutott el Radnóti az összegző csúcsokra, és miért lett tragikus életével a magyar költősors egyik szimbóluma. (*Gondolat*)

LACZKÓ ANDRÁS